

οίκεια κοινοτική διάταξη έχει ήδη ερμηνευθεί από τό Δικαστήριο ή ότι ή όρθή εφαρμογή τοῦ κοινοτικοῦ δικαίου παρίσταται τόσο προφανής, ὥστε νά μή αφήνει περιθώριο γιά καμία εὐλογη ἀμφιβολία· ή συνδρομή μιᾶς τέτοιας περιπτώσεως πρέπει νά ἐκτιμᾶται μέ γνώμονα τά ιδιαίτερα χαρακτηριστικά τοῦ κοινοτικοῦ δικαίου, τίς ιδιαίζουσες δυσκολίες πού παρουσιάζει ή ἐρμηνεία του καί τόν κίνδυνο διαστάσεως στή νομολογία ἐντός τῆς Κοινότητος.

	Mertens de Wilmars	Bosco	Touffait
Due	Pescatore	Mackenzie Stuart	O'Keeffe
Koormans	Everling	Χλωρός	Grévisse

Ἐδημοσιεύθη σέ δημοσία συνεδρίαση στό Λουξεμβούργο στίς 6 Ὀκτωβρίου 1982.

Ὁ γραμματεὺς

P. Heim

Ὁ πρόεδρος

J. Mertens de Wilmars

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΩΣ
FRANCESCO CAROTORTI
ΠΟΥ ΑΝΕΠΤΥΧΘΗΣΑΝ ΣΤΙΣ 13 ΙΟΥΛΙΟΥ 1982¹

*Κύριε πρόεδρε,
Κύριοι δικαστές,*

1. Τό προδικαστικό ἐρώτημα πού ἔχει ἐν προκειμένω ὑποβληθεῖ στήν κρίση σας ἀφορᾶ μία ἀπό τίς διατάξεις τῆς συνθήκης ΕΟΚ τίς σχετικές πρὸς τήν ἀρμοδιότητα τοῦ Δικαστηρίου μας: συγκεκριμένα τήν τρίτη παράγραφο τοῦ ἄρθρου 177. Τό ἰταλικό Corte di cassazione ἐρωτᾶ ἂν ή διάταξη

αὐτή «ἐπιβάλλει ὑποχρέωση παραπομπῆς (πρὸς τό Δικαστήριο τῶν Κοινοτήτων) πού δέν ἐπιτρέπει στόν ἐθνικό δικαστή οἰαδήποτε ἐξέταση τοῦ βασίμου τοῦ ἀνακύψαντος ζητήματος ή μήπως ἐξαρτᾶ, καί ἐντός ποίων ὁρίων τήν ὑποχρέωση αὐτή ἀπό τήν προηγουμένη ὑπαρξη μιᾶς εὐλόγου ἐρμηνευτικῆς ἀμφιβολίας».

Ὑπενθυμίζω ἐν συντομία τά πραγματικά περιστατικά. Τόν Σεπτέμβριο τοῦ 1974, μία

¹ — Μετάφραση ἀπό τά ἰταλικά.

μεγάλη ομάδα επιχειρηματιών του βιομηχανικού τομέως, στην οποία περιλαμβάνοντο οι εταιρίες CILFIT και Lanificio di Gavardo και πλήθος άλλων, ήσκησαν άγωγή κατά του Ιταλικού Υπουργείου Υγιεινής, ζητώντας την απόδοση ποσών που κατεβλήθησαν — άχρεωστήτως, κατά την γνώμη τους — ως τέλη υγειονομικού έλέγχου επί εισαγωγών έριου. Τά ποσά αυτά πράγματι κατεβλήθησαν όταν ίσχυε ο νόμος 30 τής 30ής Ιανουαρίου 1968, ο οποίος καθόριζε τό τέλος αυτό σέ 700 λιρέττες ανά 100 χλγρ. εισαγομένου έριου, τό καταβληθέν όμως ποσό έτροποποιήθη αίσθητως μέ τόν νόμο 1239 τής 30ής Δεκεμβρίου 1970, και έμειώθη σέ 70 μόνο λιρέττες ανά 100 χλγρ.

Άφου ήττήθησαν ένώπιον του πρωτοβαθμίου και του δευτεροβαθμίου δικαστηρίου, οι ένάγουσες ήσκησαν άναίρεση, υποστηρίζοντας, μεταξύ άλλων, ότι τό τέλος έλέγχου δέν έπρεπε νά εισπραχθεί, διότι ήταν άσυμβίβαστο πρός τόν κανονισμό 827 του Συμβουλίου, τής 28ης Ιουνίου 1968, περί κοινής οργανώσεως τής άγοράς γιά όρισμένα προϊόντα που άπαριθμούνται στο παράρτημα II τής συνθήκης, μεταξύ τών όποιων και τά «προϊόντα ζωικής προελεύσεως» που άναφέρονται υπό τήν κλάση 05.15 του Κοινού Δασμολογίου. Τό ύπουργείο υγιεινής απέκρουσε τήν άναίρεση, προβάλλοντας ότι τά έρια δέν περιλαμβάνονται στο παράρτημα II τής συνθήκης ΕΟΚ και συνεπώς δέν έμπίπτουν στο πεδίο έφαρμογής του έν λόγω κανονισμού.

Κατά τήν Διοίκηση, τό περιεχόμενο του κανονισμού 827/68 είναι ως πρός τό σημείο αυτό άπολύτως σαφές και κατά συνέπεια άποκλείει τήν «άναγκαιότητα προδικαστικής παραπομπής» στο Δικαστήριό μας.

Πρό τής καταστάσεως αυτής, τό Ιταλικό Corte di cassazione, μέ διάταξη τής 27ης Μαΐου 1981, άνέβαλε τήν έκδίκαση τής

υποθέσεως και ύπέβαλε στο Δικαστήριο τό άνωτέρω έρώτημα.

2. Όπως είναι γνωστό, δυνάμει τής τρίτης παραγράφου του άρθρου 177, όταν ένα ζήτημα που άφορά τήν έρμηνεία τής συνθήκης, τό κύρος και τήν έρμηνεία τών πράξεων τών όργάνων τής Κοινότητος ή ένδεχομένου τήν έρμηνεία τών καταστατικών τών όργανισμών που ιδρύθησαν μέ πράξη του Συμβουλίου άνακύπτει σέ έκκρεμη ύπόθεση ένώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους «του όποιου οι άποφάσεις δέν υπόκεινται σέ ένδικα μέσα του έσωτερικού δικαίου», τό δικαστήριο αυτό «όφείλει νά παραπέμψει τό ζήτημα στο Δικαστήριο». Κατά τό Ιταλικό Corte di cassazione — που διερμηνεύει μία ζωηροτάτη διχονομία τόσο στην θεωρία, όσο και στην νομολογία τών κρατών μελών — ο κανόνας που παρετέθη άνωτέρω έπιδέχεται δύο διαφορετικές έρμηνείες. Δύναται πράγματι νά υποστηριχθεί ότι ύποχρεώνει κατά τρόπο άκαμπτο τά δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας τών κρατών μελών νά άναθέτουν στο Δικαστήριό μας τήν διάγνωση τών προδικαστικών έρωτημάτων, χωρίς νά άφήνει στά δικαστήρια αυτά κανένα περιθώριο γιά νά προοδουν στην έξετασή τους και νά έξακριδώσουν κατά πόσο έμφανίζονται έπιδεκτικά περισσοτέρων λύσεων. Άφ' έτέρου όμως δύναται νά υποστηριχθεί ότι τό άρθρο 177, τρίτη παράγραφος, έπιτρέπει στά ένδικά δικαστήρια νά προοδουν σέ προκαταρκτική έρευνα προκειμένου νά διαπιστώσουν, ένασκώντας τήν διακριτική τους έξουσία, άν στην προκειμένη περίπτωση ύφιστάται ή όχι εύλογη έρμηνευτική άμφιβολία· τοϋτο θά είχε ως συνέπεια ότι ή παραπομπή θά παρελείπετο σέ όλες τίς περιπτώσεις κατά τίς όποιες δέν διακρίνεται τέτοια άμφιβολία.

Πρέπει νά διευκρινισθεί στο σημείο αυτό, πριν έξετασθεί τό υποβληθέν έρώτημα, ότι τό Corte di cassazione, παρά τήν εύρεία διάτύπωση που έδωσε στο έρώτημά του, έλαβε

ὕπ' ὄψη μόνο τὴν προδικαστικὴ παραπομπή πού ἀφορᾷ τὴν ἑρμηνεία μιᾶς διατάξεως τῆς συνθήκης ἢ μιᾶς πράξεως τοῦ παραγώγου δικαίου, δέν περιέλαβε συνεπῶς τὸ πρόβλημα τῆς παραπομπῆς γιὰ τὴν διαπίστωση τοῦ κύρους τῶν κοινοτικῶν πράξεων. Τοῦτο προκύπτει κατὰ τὴν γνώμη μου τόσο ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι τὸ παράπεμπον δικαστήριον, στὸ τελικὸ μέρος τοῦ ἐρωτήματος, ἀνέφερε ρητῶς τὴν ἀποψη πού βασίζεται στὴν ὑπαρξὴ μιᾶς «εὐλόγου ἑρμηνευτικῆς ἀμφιβολίας», ὅσο καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ὑπόθεση πού ὑπεβλήθη στὸ ἐν λόγω δικαστήριον ἀφορᾷ ἀκριβῶς τὴν ἑρμηνεία κανόνων τοῦ παραγώγου κοινοτικοῦ δικαίου (ὅπως προκύπτει ἀπὸ τὴν διάταξη περὶ παραπομπῆς).

3. Πρέπει νὰ ἑρμηνευθεῖ πρῶτον ἂν ἀπὸ τὸ πλαίσιο στὸ ὁποῖο ἐντάσσεται τὸ ἄρθρο 177 προκύπτουν γραμματικὰ στοιχεῖα χρήσιμα γιὰ τὴν ἐπιλογή τῆς ἐνδεικνυομένης λύσεως.

Ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι, τόσο στὴν τρίτη ὅσο καὶ στὴν δευτέρη παράγραφο, τὸ ἀντικείμενο τῆς προδικαστικῆς διαδικασίας ἐκφράζεται μὲ τὸν ὄρο «ζήτημα» ὀρισμένοι συγγραφεῖς συνάγουν μίαν ἐπιβεβαίωση τῆς ἀπόψεως, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ ἔκτασις τῆς ὑποχρέωσης πού ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὴν τρίτην παράγραφο περιορίζεται μόνο στίς περιπτώσεις κατὰ τίς ὁποῖες τίθενται γνήσια προβλήματα ἑρμηνείας, δηλαδὴ ὀφίστανται ἑρμηνευτικὰ δυσκολίες. Ἐξ ἄλλου, δεδομένου ὅτι οἱ προαναφερθεῖσες δευτέρα καὶ τρίτη παράγραφοι ὁμιλοῦν γιὰ «ζήτημα» πού «ἀνακύπτει» σὲ ὑπόθεσις ἐκκρεμῆ ἐνώπιον δικαστηρίου κράτους μέλους, ὑποστηρίζεται ὅτι ὁ κανόνας ἀναφέρεται κατὰ τὸν τρόπο αὐτὸ στίς περιπτώσεις, κατὰ τίς ὁποῖες ἕνας ἀπὸ τοὺς διαδίκους στὴν ὑπόθεσις (περιλαμβανομένου ἐνδεχομένως τοῦ εἰσαγγελέως, στίς ἐννόμους τάξεις πού προβλέπουν τὴν παρέμβασὴν του) λαμβάνει τὴν πρωτοβουλία νὰ

ἐπικαλεσθεῖ ἐνώπιον τοῦ Δικαστηρίου τὴν ὑπαρξὴ ἐνὸς προβλήματος ἑρμηνείας τοῦ κοινοτικοῦ δικαίου. Ἐν τούτοις εἶναι γνωστὸ ὅτι ἕνα προδικαστικὸ ἐρώτημα δύναται νὰ διατυπωθεῖ καὶ αὐτεπαγγέλτως: αὐτὸ ὑπενθυμίζεται πρόσφατα στὴν ἀπόφασις τῆς 16ης Ἰουνίου 1981 στὴν ὑπόθεσις 126/80, *Salonia* (Συλλογὴ 1981, σ. 1563, σκέψη 7). Στὴν περίπτωσι αὐτῇ, ὑποστηρίζεται ὅτι δέν δύναται νὰ ἀμφισβητηθεῖ ἡ ἐξουσία ἐκτιμήσεως τοῦ Δικαστηρίου, ἀκόμη καὶ τελευταίου βαθμοῦ δικαιοδοσίας. Ὑποστηρίζεται τέλος ὅτι θὰ ἦταν παράλογο νὰ ἀναγνωρίζεται αὐτῇ ἡ διακριτικὴ ἐξουσία γιὰ τὰ ζητήματα πού ὑποβάλλονται αὐτεπαγγέλτως, ὄχι ὁμως καὶ γιὰ τὰ ζητήματα πού προβάλλονται ἀπὸ τοὺς διαδίκους.

Κατὰ τὴν γνώμη μου, ἡ ἐπιχειρηματολογία αὐτῇ ὁδηγεῖ σὲ ἄτοπα ἀποτελέσματα. Παρατηρῶ ἐν προκειμένῳ ὅτι ὁ ὄρος «ζήτημα» — ἢ μᾶλλον ἡ ἔκφρασις «τέτοιο ζήτημα» — χρησιμοποιεῖται στὸ ἄρθρο 177 ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τίς τρεῖς κατηγορίες θεμάτων ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ Δικαστήριον εἶναι ἀρμόδιον νὰ ἀποφαινεταί μὲ προδικαστικὰς ἀποφάσεις, δηλαδὴ τίς τρεῖς κατηγορίες πού ἀντιστοιχοῦν στὰ γράμματα α, β, γ. Στὸ πλαίσιο τῆς δευτέρας παραγράφου, οἱ λέξεις «Questione» [ζήτημα] καὶ «Punto» [ζήτημα] ἐμφανίζονται ὡς συνώνυμες (τουλάχιστον στὸ γαλλικὸ καὶ ἰταλικὸ κείμενο τῆς συνθήκης). Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ μοῦ φαίνεται ἄτοπο νὰ χρωματίζεται ὁ ὄρος «ζήτημα» μὲ τὴν προσθήκη τῆς ἐννοίας τῆς βασίμου ἀμφιβολίας, τῆς δυσκολίας, τῆς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἦττον δυσχεροῦς ἐπιλογῆς· ὅταν πρόκειται γιὰ ὀρισμένες ἀποψεις τῶν διαφορῶν, εἶναι φυσικὸ ὅτι πρέπει νὰ ληφθεῖ μίαν ἀπόφασις «ἐπὶ τοῦ ζητήματος», μίαν δὲ ἀπόφασις ἑρμηνείας ἔχει πάντα προορισμὸ τὴν ἄρση μιᾶς καταστάσεως ἀντικειμενικῆς ἀβεβαιότητος.

Ὅσον ἀφορᾷ κατόπιν τὰ συμπεράσματα πού ὑποστηρίζεται ὅτι συνάγονται ἀπὸ τὴν

ανάγκη νά ἔχει ἀνακύψει τό ζήτημα, φρονῶ ὅτι ὀρθῶς τό Δικαστήριο, στήν προαναφερθεῖσα ἀπόφαση *Salonia*, ἐρμήνευσε τόν ὄρο αὐτό ὡς ἀναφερόμενο τόσο στούς διαδίκους, ὅσο καί στόν δικαστή: δέν ἔχει νόημα νά ὑποστηρίζεται ὅτι πρὸς τό γράμμα τοῦ ἄρθρου ἀνταποκρίνεται μόνο ἡ περίπτωση τῆς πρωτοβουλίας τῶν διαδίκων, ἐνῶ συγχρόνως γίνεται δεκτό ὅτι ὁ δικαστής δύναται νά υποβάλει τό προδικαστικό ἐρώτημα αὐτεπαγγέλτως. Ἐν ὀλίγοις: τό ἄρθρο 177 εἶναι πάντα ἐκεῖνο πού ἐπιτρέπει στούς διαδίκους καί στόν δικαστή νά προβάλλουν τό ζήτημα. Ἄν αὐτό εἶναι ἀληθές, ἡ ὑποχρέωση πού ἐπιβάλλεται ἀπό τήν τρίτη παράγραφο ἰσχύει ἐξ ἴσου σέ ὅλες τίς περιπτώσεις, καί ὄχι μόνο στήν περίπτωση πρωτοβουλίας τῶν διαδίκων. Ἄφ' ἑτέρου, δέν ἀντιλαμβάνομαι γιατί ἡ ἐξουσία τοῦ δικαστοῦ νά υποβάλει αὐτεπαγγέλτως ἕνα προδικαστικό ἐρώτημα θά πρέπει νά ταυτισθεῖ πρὸς τήν ἐξουσία ἐκτιμῆσεως τοῦ σκοπίμου ὑποβολῆς ἐνός τέτοιου ἐρωτήματος. Ἡ εὐρεία αὐτή εὐχέρεια ἐπιλογῆς ἀνήκει ἀναμφιδόλως στά δικαστήρια πού δέν εἶναι τελευταῖου βαθμοῦ δικαιοδοσίας, ἐνῶ γιά τά δικαστήρια τελευταίου βαθμοῦ εἶναι εὐνόητο ὅτι ἡ ἐξουσία τους περιορίζεται στήν ἐκτίμηση τοῦ ἀναγκαίου μιάς προδικαστικῆς ἀποφάσεως γιά τήν ἐκδόση τῆς δικῆς τους ἀποφάσεως, καί ὅτι κάθε φορά πού ἀναγνωρίζεται αὐτή ἡ ἀνάγκη ἡ παραπομπή στό Δικαστήριο εἶναι ὑποχρεωτική.

Ἄναμφιδόλως, ἡ μόνη ἔνδειξη πού προκύπτει σαφέστατα ἀπό τό κείμενο τοῦ ἄρθρου 177 εἶναι ἡ διαφορά μεταξύ τῶν διατάξεων τῆς δεύτερης καί τῆς τρίτης παραγράφου: τά δικαστήρια πού ἀναφέρονται στήν δεύτερη παράγραφο *δίνονται* νά ζητήσουν ἀπό τό Δικαστήριο νά ἀποφανθεῖ ἐπί ἐνός ζητήματος ἐρμηνείας τοῦ κοινοτικοῦ δικαίου· ἐνῶ ἐκεῖνα πού ἀναφέρονται στήν τρίτη παράγραφο εἶναι *ὑποχρεωμένα* νά τό πράξουν. Στήν ἀπλή αὐτή διαπίστωση θά ἐπανεέλθω διεξοδικά ἐντός ὀλίγου, ἀφού πρῶτα ἀναγάγω τό πρόβλημα στά οὐσιαστικά του στοιχεῖα.

4. Στό ἐπίπεδο τῶν γενικῶν ἀρχῶν γίνεται συχνά ἐπίκληση, κατά τήν συζήτηση τοῦ προβλήματός μας, τῆς θεωρίας τῆς σαφούς πράξεως, ἡ ὁποία δύναται νά συνοψισθεῖ μέ τήν φράση ὅτι ὅταν ἕνας κανόνας εἶναι σαφῆς δέν χρήζει ἐρμηνείας.

Ἡ θεωρία αὐτή ἐγεννήθη στό πλαίσιο τῆς γαλλικῆς ἐννόμου τάξεως, ἡ ὁποία ἐμπιστεύεται τήν ἐρμηνεία τῶν διεθνῶν συμβάσεων ἀποκλειστικά καί μόνο στήν ἐκτελεστική ἐξουσία (καί συγκεκριμένα στόν ὑπουργό ἐξωτερικῶν), στόν δικαστή δέ ἐπιφυλάσσει μόνο τήν ἐφαρμογή τους. Στό πλαίσιο αὐτό τά δικαστήρια, γιά νά περιορίσουν τόν ρόλο τῆς ἐκτελεστικῆς ἐξουσίας καί τήν ἐπέμβαση τῆς στήν ἐξέλιξη τῆς δικαστικῆς δραστηριότητος, ἀνέπτυξαν τήν ἐν λόγω θεωρία, ἐπιφυλάσσοντας μέ αὐτήν στόν ἑαυτοῦ τους τόν ἔλεγχο ὡς πρὸς τήν ὑπαρξη ἢ μή πραγματικῶν ἐρμηνευτικῶν δυσχερειῶν, καί ἀνακτώντας ἔτσι μίαν εὐρεία ζώνη διακριτικῆς ἐξουσίας. Ἐν συνεχείᾳ, τό γαλλικό Συμβούλιο τῆς Ἐπικρατείας — καί σέ πολύ μικρότερο βαθμῷ τό *Cour de cassation* — ἔκριναν ὅτι εἶναι δυνατόν νά χρησιμοποιηθεῖ ἡ θεωρία αὐτή γιά νά προσδιορισθεῖ ἡ ἔκταση τῆς ὑποχρέωσης πού ἐπιβάλλει ἡ τρίτη παράγραφος τοῦ ἄρθρου 177 τῆς συνθήκης ΕΟΚ.

Τήν ἴδια θεωρία ἀπηχοῦν οἱ προτάσεις *Lagrange* στίς ὑποθέσεις 28 καί 30/62, *Da Costa en Schaake*, πού ἀναπτύχθηκαν τῆς 13ῆς Μαρτίου 1963 (*Racc.* 1963, σ. 88-89): ὁ γενικός εἰσαγγελεὺς ὑπεστήριξε, μεταξύ ἄλλων, ὅτι «ἂν τό κείμενο εἶναι ἀπολύτως σαφές, δέν πρόκειται πλέον γιά ἐρμηνεία ἀλλά γιά ἐφαρμογή, ἡ ὁποία ἐμπίπτει στήν ἀρμοδιότητα τοῦ (ἐθνικοῦ) δικαστοῦ, καθῆκον τοῦ ὁποίου εἶναι ἀκριβῶς ἡ ἐφαρμογή τοῦ νόμου». Ἐν τούτοις, δέν θά ἦταν ὀρθό νά ληφθεῖ ἡ ἔκφραση αὐτή, ἀποχωρισμένη ἀπό τό πλαίσιο τῆς, ὡς ἐπιχείρημα ὑπέρ τῆς ἀπόψεως πού ἀπονέμει στόν

έθνικό δικαστή την εξουσία να ξεετάζει τό βάσιμο ενός προδικαστικού ζητήματος προβαλλομένου από τούς διαδίκους. Στην πραγματικότητα, από τό πλαίσιο τών πραγμαφθεισών προτάσεων Lagrange προκύπτει ότι μοναδική πρόθεση του διαπρεπούς προκατόχου μου ήταν να καταδείξει ότι ήταν περιττή μία νέα έρμηνεία έκ μέρους του Δικαστηρίου όταν τό ίδιο ζήτημα είχε ήδη προηγουμένως άντιμετωπισθεί και λυθεί από την νομολογία του Δικαστηρίου. Καί σ' αυτή την γραμμή — δηλαδή στην γραμμή της «δεσμευτικότητας της έρμηνείας» πού έδόθη από τό Δικαστήριό μας — τοποθετείται επίσης ή υπόθεση Da Costa της 27ης Μαρτίου 1963 (Racc. 1963, σ. 75), στην όποια θά έχω την εύκαιρία να επανέλθω έν συνεχεία.

Κατά την γνώμη μου, ή θεωρία της σαφούς πράξεως δέν προσφέρει καμμία βοήθεια γιά την επίλυση του ξεεταζομένου έν προκειμένου προβλήματος. Έν όψει της προελεύσεως της και της λειτουργίας της, εύχερώς διαπιστώνεται ότι ή θεωρία αυτή έχρησιμυσε πρós διόρθωση μιās ιδιαιζούσης καταστάσεως ενός όρισμένου κράτους μέλους, καταστάσεως της όποίας τά στοιχεία δέν άντιστοιχοϋν πρós την κατάσταση την όποία συζητοϋμε έν προκειμένου. Πράγματι, ή διάκριση, όσον άφορά τούς κανόνες τών διεθνών συνθηκών, μεταξύ της έφαρμογής, ή όποία έχει άνατεθεί στόν δικαστή, και της έρμηνείας ή όποία έπιφυλάσσεται στόν ύποργό έξωτερικών, γίνεται στην Γαλλία, όχι όμως και στά άλλα κράτη μέλη· άφ' έτέρου, ή διεκδίκηση μεγαλυτέρου χώρου γιά την δικαστική έξουσία όσον άφορά όρισμένα προνόμια της έκτελεστικής έξουσίας είναι κάτι τό πολύ διαφορετικό από την όριοθέτηση τών έρμηνευτικών καθηκόντων πού άνατίθενται άντιστοίχως στους έθνικούς δικαστές τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας και στό Δικαστήριο τών Κοινοτήτων.

Κατά δεύτερο λόγο, άν ξεετασθεί ή έννοια πού εύρίσκεται στην βάση της θεωρίας της σαφούς πράξεως, ή έννοια αυτή έμφανίζεται άνακριβής. Η έφαρμογή ενός κανόνος σέ μία συγκεκριμένη περίπτωση άπαιτεί πάντα, και λογικώς και πρακτικώς, τόν προσδιορισμό της έννοίας και τό πεδίο έφαρμογής του κανόνος αυτού χωρίς τόν όποιο δέν είναι δυνατό να διαπιστωθεί ότι ό κανόνας αυτός άντιστοιχεί στην κρινόμενη περίπτωση ούτε να συναχθούν από τό περιεχόμενο του όλες οι συνέπειες πού άρμόζουν στην περίπτωση. Θά ήταν ίσως δυνατόν να λεχθεί ότι, όταν έφαρμόζεται ένας κανόνας, ή έρμηνεία και ή έφαρμογή συμπλέκονται και συγχέονται, αλλά δέν είναι άσφαλώς νοητό να έφαρμοσθεί ένας κανόνας χωρίς να ύπάρχει άνάγκη να έρμηνευθεί, έκτός άν άλλοίωςουμε την έννοια του όρου «έρμηνεία», άποδιδοντάς του κατ' άνάγκη ένα στοιχείο δυσχερείας. Σέ τελευταία άνάλυση, τό λατινικό αξίωμα πού συχνά επαναλαμβάνεται, «in claris non fit interpretatio» θά ήταν καλύτερα να λησμονηθεί: ό έρμηνευτής είναι εκείνος ό όποιος, έκπληρώνοντας τό καθήκον του διαπιστώνει άν ένας κανόνας είναι σαφής ή άσαφής. Οι σκέψεις αυτές ισχύουν άκόμη περισσότερο στό πλαίσιο ενός συστήματος στό όποιο όλοι οι κανόνες παρουσιάζουν την τεχνική δυσκολία ότι είναι συντεταγμένοι σέ περισσότερες γλώσσες και την συστηματική δυσκολία ότι άσκούν έπιπρόη σέ μία πραγματικότητα πού ήδη διέπεται από δέκα κρατικές έννομες τάξεις.

Τέλος, δέν πρέπει να παραγνωρίζεται ή μαρτυρία τών γεγονότων, τά όποία καταδεικνύουν ότι, όταν ή θεωρία της σαφούς πράξεως έφηρμόσθη στην πράξη έν σχέσει πρós τό άρθρο 177, έτυχε μιās έφαρμογής την όποια δέν διστάζω να χαρακτηρίσω άτοπη. Άπό τό 1967 ήδη τό γαλλικό Συμβούλιο της Έπικρατείας, πού παραμένει ό κύριος έφαρμοστής της θεωρίας αυτής, έφθασε στό σημείο να δεχθεί ότι ή έννοια τών μέτρων ίσοδυνάμου άποτελέσματος

πρός ποσοτικούς περιορισμούς επί των εισαγωγών, κατά την έννοια του άρθρου 30 της συνθήκης ΕΟΚ — μία από τις πιο συζητημένες έννοιες της συνθήκης αυτής, όπως δείχνει η νομολογία του παρόντος Δικαστηρίου — δεν έχει καμμία ανάγκη έρμηνείας (απόφαση της 27. 1. 1967, Syndicat national des importateurs français en produits laitiers, Recueil Lebon, 1967, σ. 41). Αργότερα, τό ίδιο Συμβούλιο έρμήνευσε χωρίς δισταγμούς τά άρθρα 7 και 37 της συνθήκης ΕΟΚ (απόφαση της 27. 7. 1979, Syndicat national des fabricants de spiritueux consommés à l'eau, Recueil Lebon, 1979, σ. 335), τό άρθρο 113 της ίδιας συνθήκης και την απόφαση 72/455 του Συμβουλίου (απόφαση της 12. 10. 1979, Syndicat des importateurs de vêtements et produits artisanaux, Recueil Lebon, 1979, σ. 373), τούς κανονισμούς 950/68 του Συμβουλίου, 3321/75 και 1541/76 της Έπιτροπής (απόφαση της 2. 10. 1981, Groupement d'intérêt économique Vipal, Recueil Dalloz-Sirey, 1982, Jurisprudence, σ. 209), τό άρθρο 34 και 37 της συνθήκης Euratom (απόφαση της 23. 12. 1981, Commune de Thionville, Recueil, 1981, σ. 484). "Άξια ιδιαίτερης μνείας, έξ άλλου, είναι ή απόφαση της 22ας Δεκεμβρίου 1978, αναφερομένη στην υπόθεση Cohn-Bendit (Recueil Lebon, 1978, σ. 524), δεδομένου ότι σ' αυτή τό γαλλικό Συμβούλιο της Έπικρατείας, έρμηνεύοντας τό άρθρο 189 της συνθήκης ΕΟΚ, δεν έδέχθη οιαδήποτε δυνατότητα παραγωγής άμέσων άποτελεσμάτων από τις οδηγίες (στην περίπτωση εκείνη, έπρόκειτο για την δυνατότητα ενός ιδιώτου να επικαλεσθεί μία οδηγία περί της κυκλοφορίας των προσώπων), κατά σαφή αντίθεση προς την πολύ γνωστή νομολογία του Δικαστηρίου.

"Όλα αυτά δείχνουν, κατά την γνώμη μου, ότι ή θεωρία της σαφους πράξεως έχει έκτεταμένες συνέπειες: καταλήγει κατ' ουσία να καθιστά χωρίς έννοια την τρίτη παράγραφο του άρθρου 177. Κατά συνέπεια δεν είναι ή άστήρικτη και διαφορούμενη αυτή θεωρία εκείνη ή όποία δύναται να ληφθεί ως άφετηρία προς την όρθή

απάντηση στο έρώτημα πού υπεβλήθη από τό Ιταλικό Corte di Cassazione.

5. Ό εκπρόσωπος της Ιταλικής κυβερνήσεως, ή όποία υπέβαλε τις παρατηρήσεις της επί της παρουσίας υποθέσεως, υπεστήριξε ότι τό σύστημα της παραπομπής ζητημάτων συνταγματικότητας στο Corte costituzionale [Συνταγματικό Δικαστήριο] από τά διάφορα δικαστήρια, στην Ιταλική έννομη τάξη, δύναται να προσφέρει χρήσιμα στοιχεία για την έρμηνεία του άρθρου 177. Υπενθυμίζω ότι, δύναται το άρθρο 23, δεύτερη παράγραφος, του νόμου 87 της 11ης Μαρτίου 1953, τά Ιταλικά δικαστήρια υποχρεούνται να υποβάλλουν στο Συνταγματικό Δικαστήριο όλα τά ζητήματα συνταγματικότητας πού δεν είναι «προφανώς άβάσιμα». Τά δικαστήρια αυτά άσκούν συνεπώς ένα προκριματικό έλεγχο της βασιμότητας του ζητήματος· άρκει όμως μία απλή άμφιβολία ότι τό ζήτημα δεν είναι προφανώς άβάσιμο για να γεννηθεί ή υποχρέωση παραπομπής. Μήπως ή στάση των έννομων δικαστηρίων, όταν μία διαφορά εμφανίζει μία άπουη κοινοτικού δικαίου, δύναται να διέπεται από ανάλογα κριτήρια;

Κατά την γνώμη μου, ή απάντηση πρέπει να είναι άρνητική, για διαφόρους λόγους. Άναμφιδόλως, ό έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων είναι κάτι πολύ διαφορετικό από τόν μηχανισμό μέ τόν όποιο επιδιώκεται να εξασφαλισθεί ή όμοιόμορφη έρμηνεία του κοινοτικού δικαίου. Για την πραγμάτωση του πρώτου στόχου, όλα τά δικαστήρια έπιτελούν μία διηθητική λειτουργία ως προς τό δάσιμο του ζητήματος, δάσει του συστήματος πού ίσχύει στην 'Ιταλία· ενώ, ως προς τόν δεύτερο στόχο, οι συνθήκες όρίζουν ότι όρισμένα δικαστήρια έχουν άπόλυτη έλευθερία να υποβάλλουν ή μή στο Δικαστήριο έρωτήματα έρμηνείας, άλλα δε όφείλουν να

υποβάλλουν τά ερωτήματα αυτά. Για τά δικαστήρια κατωτέρου από τόν τελευταίο βαθμό δικαιοδοσίας, ή αναγνώριση μιάς λειτουργίας διηθήσεως θά ήταν επομένως περιττή, ενώ για τά δικαστήρια τελευταίου βαθμού θά άποτελοϋσε ένα μετριασμό τής ύποχρέωσης πού επιβάλλει τό άρθρο 177, τελευταία παράγραφος. Θά παρέμενε τό ζήτημα επί ποιός βάσεως, δεδομένου ότι τό κείμενο του κανόνος είναι σαφές και ότι μία άρχή πού ίσχυει στό δικαιο ενός κράτους μέλους δέν δύναται άσφαλώς νά μεταφερθεί στό κοινοτικό δικαιο (άκόμη και άν γίνει δεκτό ότι τό περιεχόμενο τής άρχής δύναται νά προσαρμοσθεί προς τήν πραγματικότητα αυτής τής διαφορετικής έννόμου τάξεως). Η άλήθεια είναι ότι ή έξουσία — καθήκον του δικαστού νά άποφαινεται επί του βασίμου του ζητήματος (ή μάλλον επί του μη προφανώς άβασίμου του ζητήματος) ύφίσταται στην ίταλική έννομη τάξη βάσει ειδικού κανόνος, ενώ τίποτα τό αντίστοιχο προς τήν διάταξη αυτή δέν έχει περιληφθεί στην συνθήκη τής Ρώμης. Αύτή δέ ή παράλειψη έχει κατά τήν γνώμη μου σημασία για τήν άπόκρουση οιασδήποτε αναλόγου έξουσίας — καθήκοντος στό πλαίσιο του άρθρου 177 —, δεδομένου ότι ό ίταλικός μηχανισμός παραπομπής στό Συνταγματικό Δικαστήριο δέν ήταν άσφαλώς άγνωστος κατά τόν χρόνο κατά τόν όποιο συνετάγη τό κείμενο του άρθρου 177.

6. Ύπέρ τής άπόψεως πού περιορίζει τήν έκταση τής ύποχρέωσης των δικαστηρίων τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας νά παρέμπουν στό Δικαστήριο τά ζητήματα έρμηνείας του κοινοτικού δικαίου προβάλλονται και όρισμένα επιχειρήματα πού θά ήδυνάμεθα νά τά χαρακτηρίσουμε ως επιχειρήματα «σκοπιμότητος». Παρατηρείται ότι μία τέτοια έρμηνεία του άρθρου 177 επιτρέπει νά άποφευχθεί άφ' ενός μόν ή επιβάρυνση του Δικαστηρίου μέ ύπερβολικό φόρτο προδικαστικών διαδικασιών, πού θά ήδύνατο νά θέσει σέ κίνδυνο τήν καλή του λειτουργία, άφ' έτέρου δέ ή καθυστέρηση ή ή αύξηση των έξόδων των ένδικών δικών λόγω προδικαστικών έρωτη-

μάτων πού στεροϋνται ούσίας. Παρατηρείται επίσης ότι ή έν λόγω άποψη, άναγνωρίζοντας στά ένδικά δικαστήρια κάποιον περιθώριο διακριτικής έκτιμήσεως, είναι ή πιό ένδεδειγμένη για τήν διασφάλιση του ρόλου πού άρμόζει στά δικαστήρια αυτά.

Στήν πραγματικότητα, επιχειρηματολογία αυτού του είδους δέν είναι, κατά τήν γνώμη μου, άποφασιστική. Θά άρκούσε ίσως νά τής άντιταχθεί ότι ή έννοια του κανόνος δέν έξαρτάται από λόγους σκοπιμότητος. Άλλά πρέπει επίσης νά ληφθούν ύπ' όψη και οι λόγοι πού συνηγορούν ύπέρ τής αντίθετου προς τήν περιγραφείσα άπόψεως. Πράγματι, ή άπαιτηση νά παραέμπονται πάντοτε τά προδικαστικά ζητήματα από τά δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας στό Δικαστήριο επιβεβαιώνεται από τά ιδιαίτερα τεχνικά και συστηματικά χαρακτηριστικά του κοινοτικού δικαίου, τά όποια ήδη άνέφερα (κείμενα σέ περισσότερες γλώσσες· πρωτότυπος χαρακτήρας περιεχομένου και όρολογίας πού παρουσιάζει τό δικαιο αυτό). Ένδεικνυται δέ νά προστεθεί ότι μεταξύ των μεθόδων έρμηνείας πού έχει υιοθετήσει τό Δικαστήριο και εκείνων από τίς όποιες έμπνέονται τά ένδικά δικαστήρια ύφίστανται αναλόφευκτες διαφορές, συνδεόμενες προς τήν διαφορά του νομικού πλαισίου έντός του όποίου λειτουργούν άντιστοίχως ή πρώτη και οι δευτερες.

7. Στις λιγοστές περιπτώσεις κατά τίς όποιες άπεφάνθη επί του άρθρου 177, τελευταία παράγραφος, τό Δικαστήριο επιβεβαίωσε τόν ύποχρεωτικό χαρακτήρα τής διατάξεως αυτής, χωρίς νά κάνει οιαδήποτε μνεία τής πιθανότητας ύπάρξεως ενός περιθωρίου διακριτικής έκτιμήσεως πού αφήνεται στά άνώτατα δικαστήρια. Άναφέρομαι στις άποφάσεις τής 27ης Μαρτίου 1963, Da Costa, προαναφερθείσα· τής 18ης Φεβρουαρίου 1964 στις συνεκδικασθείσες ύποθέσεις 73 και 74/63, Internationale Crediet (Racc. 1964, σ. 1)· τής 15ης Ίουλίου

1964 στην υπόθεση 6/64, Costa-Enel (Racc. 1964, σ. 1127): της 4ης Φεβρουαρίου 1965 στην υπόθεση 20/64, Albatros (Racc. 1965/3, σ. 1): της 24ης Μαΐου 1977 στην υπόθεση 107/76, Hoffmann-La Roche (Racc. 1977, σ. 957). "Ας σημειωθεί ότι, ενώ στην απόφαση Costa-Enel τό Δικαστήριο περιορίσθη σέ μία παράφραση τής εν λόγω διατάξεως καί στην απόφαση Albatros έκανε μόνο μνεία τής «προαιρετικής ή μή» χρήσεως, «ανάλογα μέ τήν περίπτωση», τής διαδικασίας του άρθρου 177, στην απόφαση Da Costa (πού έπεδεδαιώθη κατά τό ουσιαδες περιεχόμενό της από τήν απόφαση Internationale Credit) εξετάσθησαν, άπεναντίας, δύο σημεία: ή διαφορά «μεταξύ τής ύποχρέωσης πού επιβάλλει τό άρθρο 177, τρίτη παράγραφος στά έθνικά δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας καί τής ευχρείας πού άπονέμει τό ίδιο άρθρο σέ όλα τά έθνικά δικαστήρια νά παραπέμπουν στό Δικαστήριο τών Κοινοτήτων ζήτήματα έρμηνείας τής συνθήκης» καί ή διαπίστωση ότι τό άρθρο 177, τελευταία παράγραφος, «επιβάλλει χωρίς κανένα περιορισμό, στά έθνικά δικαστήρια... οι άποφάσεις τών όποιων δέν υλόκνινται σέ ένδικα μέσα τής έσωτερικής έννόμου τάξεως, τήν ύποχρέωση νά παραπέμπουν στό Δικαστήριο *κάθε ζήτημα έρμηνείας πού άνακύνττει ενόπιόν τους*». 'Η ύποχρέωση ατή, σύμφωνα μέ τήν απόφαση Da Costa, χάνει τήν έννοια καί τό περιεχόμενό της άν τό άνακύψαν ζήτημα έμφανίζεται «κατ' ουσία ταυτόσημο πρós ένα ζήτημα πού άνέκυψε σέ παρόμοια υπόθεση καί επί του όποιου έχει ήδη έκδοθει προδικαστική απόφαση». Κατά τόν τρόπο αυτό τό Δικαστήριο άνεγνώρισε μία καί μόνη εξαίρεση από τήν ύποχρέωση πού προβλέπει ή εν λόγω διάταξη: τήν δυνατότητα νά γίνει έπίκληση προηγμένης προδικαστικής άποφάσεως του Δικαστηρίου, σχετικής πρós τό ίδιο ζήτημα.

υπόθεση Hoffmann-La Roche, για τόν λόγο ότι διεκήρυξε, στην σκέψη 5, τόσο τόν σκοπό του άρθρου 177 («ή εξασφάλιση τής όμοιόμορφης έρμηνείας καί έφαρμογής του κοινοτικού δικαίου σέ όλα τά κράτη μέλη»), όσο καί τόν ειδικό σκοπό τής τρίτης παραγράφου (άποφυγή τής επικρατήσεως έντός οιουδήποτε κράτους μέλους μιας έθνικής νομολογίας πού δέν θά συμφωνεί μέ τούς κανόνες του κοινοτικού δικαίου). Στην πραγματικότητα, αυτά είναι τά δύο σημεία πού πρέπει νά ληφθούν ως άφετηρία για νά δοθεί άπάντηση στό έρώτημα πού υπεβλήθη από τό Ιταλικό Corte di cassazione.

"Ας μου επιτραπεί, τέλος, νά επαναλάβω τήν άποψη πού είχα τήν ευκαιρία νά διατυπώσω στίς προτάσεις μου στην προαναφερθείσα υπόθεση 107/76, Hoffmann-La Roche (Racc. 1977, σ. 973): «κατά τήν έρμηνεία ενός κανόνος δικονομικής κυρίως φύσεως, όπως ο κανόνας του άρθρου 177, τρίτη παράγραφος, πρέπει νά καταβάλλεται προσπάθεια για τόν προσδιορισμό του πεδίου έφαρμογής της μέ βάση άντικειμενικά καί ακριβή κριτήρια, κατά τρόπο ώστε νά μη αφήνεται περιθώριο διακριτικής έκτιμήσεως στά δικαστήρια πού πρέπει νά τόν εφαρμόσουν». Είναι προφανές ότι άν έγινε το δεκτό ότι ή ύποχρέωση παραπομπής ύφίσταται μόνο όταν ύπάρχει εδλογη έρμηνευτική άμφιβολία, θά είσηγετο ένα στοιχείο ύποκειμενικό καί άβέβαιο: τουτο θά ύπήρχε κίνδυνος νά έμποδίσει τήν διαδικασία του άρθρου 177 νά επιτύχει τόν σκοπό της, πού συνίσταται (όπως ύπενθύμιζα στίς προαναφερθείσες προτάσεις μου) στην «διασφάλιση τής δεβαιότητας καί τής όμοιομορφίας τής έφαρμογής του κοινοτικού δικαίου».

Περαιτέρω, σημαντικό ενδιαφέρον παρουσιάζει, κατά τήν γνώμη μου, ή προαναφερθείσα απόφαση τής 24ης Μαΐου 1977 στην

8. Έν σχέσει πρós τόν σκοπό αυτό, ή δεύτερη καί ή τρίτη παράγραφος του άρθρου

177 έπιτελουν προφανώς διαφορετικές λειτουργίες. Η δεύτερη παράγραφος εξασφαλίζει στα έθνικά δικαστήρια πού δέν είναι τελευταίου βαθμού τήν συνεργασία του Δικαστηρίου, όταν αυτά κρίνουν αναγκαίο να έμπιστευθουν στο ίδιο τό Δικαστήριο τήν έρμηνεία ενός ζητήματος κοινοτικού δικαίου. Κατά συνέπεια, ή όμοιομορφία και ή δεβαιότητα τής έρμηνείας δέν έπιτυγχάνεται παρά μόνο έν μέρος: κατά τό μέτρο, δηλαδή, κατά τό όποιο τά έθνικά δικαστήρια άποφασίζουν να κάνουν χρήση τής δυνατότητας παραπομπής των προδικαστικών έρωτημάτων. Η τρίτη όμως παράγραφος καθιστά ύποχρεωτική τήν παραπομπή αυτή, είναι δέ προφανής ό σκοπός του να είναι ή παραπομπή γενική και σταθερά: μόνο μέ τόν τρόπο αυτό δύνανται να έπιτευχθουν μέ πληρότητα ή όμοιομορφία και ή δεβαιότητα τής έρμηνείας, σε κοινοτικό επίπεδο. Άφ' έτέρου, ή αιτιολογία τής διαφοράς μεταξύ των δύο παραγράφων είναι γνωστή: τά δικαστήρια τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας εκδίδουν όριστικές άποφάσεις, μή δυνάμενες να τροποποιηθουν και ικανές να επηρεάσουν τίσ τάσεις των κατωτέρων δικαστηρίων τής ίδιας χώρας. Μέ άλλα λόγια, ό «σκληρός πυρήνας» τής έθνικής νομολογίας σχηματίζεται από τίσ άποφάσεις πού εκδίδονται σε τελευταίο βαθμό. Καί ή βούληση των συντακτών τής συνθήκης ήταν σαφώς ή άποτροπή κάθε κινδύνου έμφανίσεως διαφορών άπόψεων στο επίπεδο αυτό, μέ τήν ανάθεση κατ' ουσία στο Δικαστήριο του έργου τής «δημιουργίας νομολογίας» επί των έρωτημάτων έρμηνείας των κοινοτικών κανόνων, κατά τρόπο ώστε να άποφευχθουν οι διαφορές άπόψεων, οι αντιγνωμίες και οι συνακόλουθες άδεβαιότητες.

Άν αυτή είναι ή λογική του άρθρου 177, μου φαίνεται άναμφισβήτητο ότι ή τρίτη παράγραφος του πρέπει να ληφθεί κατά τήν έννοια πού είναι ή πιο ένδεδειγμένη για τήν εξασφάλιση τής όμοιομόρφου έρμηνείας του κοινοτικού δικαίου. Τουτό έχει τέσσερεις συνέπειες:

- α) ή ύπαρξη ενός ζητήματος έρμηνείας πρέπει να άναγνωρίζεται κάθε φορά πού τό άντικείμενο τής διαφοράς έχει μια άποψη, ένα σημείο διεπόμενο από τους κοινοτικούς κανόνες (άνεξάρτητα από τήν σοβαρότητα των άμφιβολιών πού δύνανται να άναφουθεν από αυτό) και επί του όποιου τό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας πρέπει να άποφανθεί προκειμένου να εκδώσει τήν άπόφασή του.
- β) είναι άδιάφορο άν τό ζήτημα έτέθη από τους διαδίκους ή ένετοπίσθη από τό δικαστήριο, όπως είναι έπίσης άδιάφορη ή στάση των διαδίκων (άν δηλαδή συμφωνούν ή διαφωνούν ως προς τό έν λόγω ζήτημα).
- γ) πρέπει να άπορριφθεί ή άποψη ότι τό δικαστήριο τελευταίου βαθμού δικαιοδοσίας έχει τήν διακριτική έξουσία να κρίνει τό δάσιμο ή μή του ζητήματος πού έξεσαν οι διάδικοι ή να άποφασίζει ως προς τό άν τό ζήτημα κοινοτικού δικαίου πού έχει σημασία για τήν άπόφασή του πρέπει να έπιλυθεί από τό ίδιο ή από τό Δικαστήριο.
- δ) ή ύποχρέωση παραπομπής του προδικαστικού ζητήματος στο Δικαστήριο δέν ύφίσταται μόνο όταν ήδη ύπάρχει προδικαστική άπόφαση του Δικαστηρίου επί του ίδιου ζητήματος: έννοείται, όμως, ότι τίποτα δέν έμποδίζει τό δικαστήριο να άπευθυνθεί εκ νέου στο Δικαστήριο προκειμένου να έπιτύχει μία διαφορετική έρμηνεία του κοινοτικού δικαίου ή διευκρινίσεις και έπεξηγήσεις τής ήδη δοθείσης έρμηνείας.

Ένα από τά άντεπιχειρήματα πού διετυπώθησαν κατά τής άπόψεως τήν όποια δέχομαι, συνίσταται στην αντίρρηση ότι κατά τόν τρόπο αυτό ή προδικαστική διαδικασία λαμβάνεται ως ένας αυτόματος

μηχανισμός· τοῦτο δὲ ἀκριβῶς ὅταν ἀπόκειται στὰ ἀνώτατα δικαστήρια — ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον στὸ ἐθνικὸ νομικὸ σύστημα — νὰ θέσουν σὲ κίνηση αὐτὴ τὴν διαδικασία. Ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονεῖται ὅτι ἀνήκει οὕτως ἢ ἄλλως στὸν ἐθνικὸ δικαστὴ, εἴτε αὐτὸς εἶναι πρῶτου εἴτε τελευταίου βαθμοῦ δικαιοδοσίας, ἢ εὐθὺν νὰ ἐκτιμῆσει τὸ οὐσιώδες τοῦ ζητήματος, δηλαδή νὰ διαγνώσει ἂν ἡ ἔρμηνεία μιᾶς κοινοτικῆς διατάξεως εἶναι πράγματι ἀναγκαῖα γιὰ τὴν ἔκδοση τῆς δικῆς του ἀποφάσεως. Αὐτὸς ὁ τύπος ἐλέγχου χαρακτηρίζεται ἀπὸ ἓνα εὐρὺ περιθώριον διακριτικῆς ἐκτιμῆσεως καὶ τὸ Δικαστήριον πάντα ἀνεγνώρισε ὅτι ἀνήκει στὴν ἀποκλειστικὴ ἀρμοδιότητα τοῦ ἐθνικοῦ δικαστοῦ. Ὑπενθυμίζω σχετικῶς τὶς ἀποφάσεις τῆς 14ης Φεβρουαρίου 1980 στὴν ὑπόθεση 53/79, ONPTS κατὰ Damiani (Racc. 1980, σ. 273), τῆς 29ης Νοεμβρίου 1978 στὴν ὑπόθεση 83/78, Pigs Marketing Board κατὰ Redmond (Racc. 1978, σ. 2347), τῆς 30ῆς Νοεμβρίου 1977 στὴν ὑπόθεση 52/77, Cayrol κατὰ Rivoira (Racc. 1977, σ. 2261).

Θὰ ἤθελα, τέλος, νὰ σημειώσω ὅτι ἓνα σπουδαῖο ἐθνικὸ δικαστήριον τελευταίου βαθμοῦ δικαιοδοσίας ἐκίνησε τὴν διαδικασία τοῦ ἀρθροῦ 177 σὲ μία περίπτωση κατὰ τὴν ὁποία δὲν ἀνεφύοντο ἀμφιβολίες ὡς πρὸς τὴν ἔννοια τοῦ ἐφαρμοστέου κανόνος κοινοτικοῦ δικαίου (τοῦ ἀρθροῦ 119 τῆς συνθήκης ΕΟΚ), ἀφ' ἑτέρου ὅμως δὲν ὑφίστατο ἀκόμη ἕνας παγιωμένος νομολογιακὸς προσανατολισμὸς τοῦ Δικαστηρίου ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ. Ἀναφέρομαι στὶς ἀποφάσεις τοῦ House of Lords στὴν ὑπόθεση Garland κατὰ British Rail Engineering Ltd. πῶς συγκεκριμένα στὴν Διάταξη περὶ παραπομπῆς τῆς 19ης Ἰανουαρίου 1981 καὶ στὴν ἀπόφαση πῶς ἐξεδόθη ἀπὸ τὸν Lord Diplock στίς 22 Ἀπριλίου 1982

(Common Market Law Reports, 1982, σ. 179).

9. Ἡ Ἐπιτροπὴ, ἡ ὁποία, ὅπως συνήθως, ὑπέβαλε τὶς παρατηρήσεις τῆς κατὰ τὴν παρούσα διαδικασία, ἐτάχθη ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως κατὰ τὴν ὁποία ἡ ὑποχρέωση προδικαστικῆς παραπομπῆς στὸ Δικαστήριον, τὴν ὁποία ὑπέχουν τὰ δικαστήρια τελευταίου βαθμοῦ δικαιοδοσίας, γεννᾶται μόνον ὅταν ὑφίσταται ἐρμηνευτικὴ ἀμφιβολία· ἐν συννεχεία, ὅμως ἡ Ἐπιτροπὴ ἐπεχείρησε νὰ προσδιορίσει μίαν σειρά ἀντικειμενικῶν περιστάσεων, κατὰ τὶς ὁποῖες θὰ ἦταν ἀναντίρρητη ἡ ὑπαρξὴ ἀμφιβολίας, ἢ δὲ παραπομπὴ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρεῖται ὑποχρεωτικὴ. Ἄν καὶ πρόθεση αὐτῆς τῆς γραμμῆς σκέψεως εἶναι νὰ περιορισθῇ μέσα σὲ πολὺ στενά ὄρια τὸ περιθώριον ἐκτιμῆσεως τοῦ ἐθνικοῦ δικαστοῦ καὶ συνεπῶς νὰ ἐξασφαλισθῇ, στὴν μεγαλύτερη δυνατὴ πλειονότητα τῶν περιπτώσεων, ἡ παρέμβαση τοῦ Δικαστηρίου, ἡ ἀποψη αὐτὴ δὲν δύναται νὰ γίνῃ δεκτὴ. Σημειῶνω ὅτι αὐτὴ μόνον φαινομενικὰ ἐξαρτᾶ τὴν ὑποχρέωση ἀπὸ ἀντικειμενικοὺς παράγοντες (πχ., ἀπὸ τὴν ὑπαρξὴ ἀντιθέτων ἀποψεῶν μεταξύ τῶν πρωτοβαθμίων καὶ τῶν δευτεροβαθμίων δικαστηρίων τῆς οὐσίας ὡς πρὸς τὴν ἔρμηνεία ἐνός κοινοτικοῦ κανόνος), ἀλλὰ, παρά ταῦτα, ἀναγνωρίζει στὸν ἐθνικὸ δικαστὴ ἓνα περιθώριον ἐκτιμῆσεως ὡς πρὸς τὸ δάσιμο ἢ μὴ τοῦ ζητήματος κοινοτικοῦ δικαίου ἐπὶ τοῦ ὁποίου πρέπει νὰ λάβῃ θέση. Ἀλλὰ, κατὰ τὴν γνώμη μου, ἡ ἀναγνώριση αὐτῆς τῆς διακριτικῆς ἐκτιμῆσεως ἀντιστρατεύεται τὴν λειτουργία τοῦ ἀρθροῦ 177· τὸ ἀντικειμενικὸ καὶ γενικὸ συμφέρον ὁμοίμορφης ἔρμηνείας τοῦ κοινοτικοῦ δικαίου, μέσω τοῦ Δικαστηρίου, δὲν δύναται νὰ ἐξαρτηθῇ ἀπὸ τὸ ἂν συμπίπτουν ἢ ὄχι οἱ λύσεις πῶς ἐδόθησαν ἀπὸ τὰ ἐθνικὰ δικαστήρια κατὰ τὶς προηγούμενες φάσεις μιᾶς κυρίας δικῆς οὔτε ἀπὸ τὴν συμφωνία ἢ τὴν διαφωνία τῶν διαδίκων. Τὸ ἀρθρο 177 τοποθετεῖται ὑπὸ τὴν προοπτικὴ μιᾶς ἔρμηνείας τοῦ κοινοτικοῦ κανόνος ἱκανῆς νὰ λειτουργεῖ σ' ὀλόκληρην τὴν Κοινότητα — καὶ κατὰ συνέπεια ὁρθῶς ἢ προαναφερθεῖσα ἀπόφαση Da Costa ἀνεγνώρισε μετὰ τὸ 1963 τὴν ἀξία

των νομολογιακών προηγούμενων πού έχει επεξεργασθεί τό ίδιο τό Δικαστήριο — αλλά άκριδώς για τόν λόγο αυτό τά ιδιαίτερα περιστατικά μιās συγκεκριμένης διαδικασίας ένώπιον του ένθνικού δικαστου δέν δύνανται νά επηρεάσουν τήν έκταση τής υποχρέωσης πού προβλέπεται από τήν τρίτη παράγραφο του άρθρου αυτού. Πλήν αυτού, ή θέση τής Έπιτροπής μου φαίνεται ως τό αποτέλεσμα μιās πορείας αντι-

στρόφου πρός τήν όρθή: τίποτα δέν δικαιολογεί, ούτε στό κείμενο ούτε στήν αποστολή του άρθρου 177, νά ληφθεί ως σημείο έκκινήσεως μία συσταλτική έρμηνεία τής υποχρέωσης πού προβλέπεται στήν προαναφερθείσα τρίτη παράγραφο· τουναντίον μία αυστηρή έρμηνεία δέν αποκλείει τόν μετριασμό τής υποχρέωσης αυτής, τόν όποιο ήδη έπεσήμανε ή υπόθεση Da Costa.

10. Έν συμπεράσματι, είμαι τής γνώμης ότι τό Δικαστήριο πρέπει νά άπαντήσει κατά τόν άκόλουθο τρόπο στό έρώτημα πού του υπέβαλε τό ίταλικό Corte di cassazione, μέ διάταξη τής 27ης Μαΐου 1981, έκδοθείσα στό πλαίσιο τής υποθέσεως Srl CILFIT καί λοιποί καί Lanificio Garardo κατά ύπουργείου ύγιεινής:

Τό άρθρο 177, τρίτη παράγραφος τής συνθήκης ΕΟΚ πρέπει νά έρμηνευθεί υπό τήν έννοια ότι τά δικαστήρια των κρατών μελών, οί άποφάσεις των όποιων δέν υπόκεινται σέ ένδικα μέσα του έσωτερικού δικαίου, όφείλουν νά άπευθύνονται πρός τό Δικαστήριο, ζητώντας του νά άποφανθεί ως πρός τήν έρμηνεία του πρωτογενους ή του δευτερογενους κοινοτικού δικαίου, σέ κάθε περίπτωση κατά τήν όποια, προκειμένου νά έκδώσουν τήν δική του άπόφαση, πρέπει νά λάβουν θέση επί ενός ζητήματος κοινοτικού δικαίου, τό όποιο έτέθη από τούς διαδικούς ή άνέκυψε *άυτεπαγγέλτως*.

Άκόμη καί όταν ό ένθνικός δικαστής κρίνει ότι τό ζήτημα κοινοτικού δικαίου επί του όποιου πρέπει νά λάβει θέση δέν παρουσιάζει άσάφεια ή διφορούμενο χαρακτήρα καί ως εκ τούτου δέν έχει άμφισβόλιες ως πρός τήν έρμηνεία του, ύφίσταται ή υποχρέωση νά ζητηθεί ή έκδοση προδικαστικής άποφάσεως από τό Δικαστήριο, έκτός άν τό ίδιο ζήτημα άπετέλεσε ήδη τό άντικείμενο έρμηνευτικής άποφάσεως του Δικαστηρίου.